

NIEPODLEGŁOŚĆ I WYCHOWANIE

Z doświadczeń II Rzeczypospolitej

Pod redakcją
Wiesława Jamrożka
Marzeny Pękowskiej
Ewy Kuli

Kielce 2012

Prace Wszechnicy Świętokrzyskiej nr 149

Publikacja sfinansowana ze środków Wszechnicy Świętokrzyskiej w Kielcach

Redaktor naukowy serii *Prace Wszechnicy Świętokrzyskiej*

prof. dr hab. Mieczysław Adamczyk

Recenzent

prof. dr hab. Krzysztof Jakubiak

Projekt okładki

Mieczysław Adamczyk

Grafika na okładce

Iwona Plucner

Korekta i adiustacja

Monika Krzemińska

Skład komputerowy

Sławomir Jakóbczak

Tłumaczenie na język angielski

Oskar Gawlik

Kierownik Sekcji Wydawniczo-Informatycznej

Andrzej Barański

© Copyright by Wszechnica Świętokrzyska, Kielce 2012

Utwór w całości i w jego fragmentach nie może być powielany ani rozpowszechniany za pomocą urządzeń elektronicznych i mechanicznych bez pisemnej zgody posiadaczy praw autorskich i ich spadkobierców.

Wydawca
Wszechnica Świętokrzyska
25-435 Kielce, ul. E. Orzeszkowej 15, tel. 41 331 12 44
<http://www.ws.edu.pl>
e-mail: wydawnictwo@ws.edu.pl

ISSN 1234-7604

ISBN 978-83-62718-36-8

Druk

COMPUS, www.compus.net.pl

INDEPENDENCE AND EDUCATION

From the Experiences of the Second Republic of Poland

Edited by
Wiesław Jamrożek
Marzena Pękowska
Ewa Kula

Kielce 2012

Works of Holy Cross University No. 149

Publication financed by Holy Cross University in Kielce

Scientific Editor series *Works of Holy Cross University*

prof. dr hab. Mieczysław Adamczyk

Reviewer

prof. dr hab. Krzysztof Jakubiak

Cover design

Mieczysław Adamczyk

Graphics on the cover

Iwona Plucner

Proofreading

Monika Krzemińska

Typesetting

Sławomir Jakóbczak

English translation

Oskar Gawlik

Manager of Publishing and IT Department

Andrzej Barański

© Copyright by Holy Cross University, Kielce 2012

The whole work and its extracts mustn't be duplicated nor diffused with the use of electronic and mechanical tools without the written permission of the copyright owners as well as their heirs.

Publisher

Holy Cross University

25-435 Kielce, ul. E. Orzeszkowej 15, tel. 41 331 12 44

<http://www.ws.edu.pl>

e-mail: wydawnictwo@ws.edu.pl

ISSN 1234-7604

ISBN 978-83-62718-36-8

Print

COMPUS, www.compus.net.pl

Spis treści

Od redaktorów	9
Zamiast wstępu	
Mieczysław Adamczyk Na tropach polskiego uobywatelnienia	13
Część I Z dorobku edukacyjnego II Rzeczypospolitej	
Karol Poznański Oświata i wychowanie w Polsce – z perspektywy 90. rocznicy odzyskania niepodległości	23
Wiesław Jamrożek „Bilans edukacyjny” Drugiej Rzeczypospolitej (wprowadzenie do problemu)	41
Część II Rola instytucji oświatowych i społecznych w kształtowaniu postaw obywatelskich młodego pokolenia	
Adam Winiarz Edukacja obywatelska uczniów w II Rzeczypospolitej w świetle szkolnych programów nauczania. Uwagi wstępne	51
Marzena Pękowska Wychowanie obywatelskie w zakładach dla głuchych i niewidomych w II Rzeczypospolitej	71
Ryszard Ślęczka Wychowanie patriotyczne i obywatelskie w działalności szkolnych organizacji młodzieżowych w latach trzydziestych Drugiej Rzeczypospolitej	83
Katarzyna Ossowska Treści patriotyczne na łamach wybranych czasopism dla młodzieży harcerskiej w dwudziestoleciu międzywojennym	93
Roman Tomaszewski Wpływ etosu wychowania wojskowego na społeczeństwo II Rzeczypospolitej	107

Część III

Wpływ wzorów osobowych na postawy obywatelskie dzieci i młodzieży w dwudziestoleciu międzywojennym

Monika Nawrot-Borowska

- Edukacja patriotyczna w rodzinach polskich w II połowie XIX
i na początku XX wieku w świetle literatury pamiątkarskiej 125

Stefania Walasek

- Rola seminariów nauczycielskich w wychowaniu młodego pokolenia
w II Rzeczypospolitej 179

Janina Kamińska

- Uwagi Mariana Falskiego na temat roli nauczyciela
w systemie edukacyjnym 20-lecia międzywojennego 191

Adam Massalski

Ewa Kula

- Znaczenie krajoznawstwa w wychowaniu w ujęciu
pedagoga i regionalisty Edmunda Massalskiego (1886-1975) 199

Hanna Wójcik-Łagan

- Józef Piłsudski w szkolnej edukacji historycznej
w latach trzydziestych XX wieku 209

Katarzyna Buczek

- Jan Hulewicz – nauczyciel w krakowskim pedagogium 221

- Summary 231

Table of contents

From the editors	9
Instead of an introduction	
Mieczysław Adamczyk On the track of Polish citizenship	13
Part I On the educational work of the Second Republic of Poland	
Karol Poznański Education and upbringing in Poland – from the perspective of the 90th anniversary of gaining independence by Poland	23
Wiesław Jamrożek „Educational balance” of the Second Republic of Poland (introduction to the problem)	41
Part II The role of educational and social institutions in the shaping of patriotic attitudes of the young generation	
Adam Winiarz Patriotic education of students in the Second Republic of Poland in the light of school curricula. Introductory remarks	51
Marzena Pękowska Patriotic education in institutions for the deaf and the blind in the Second Republic of Poland	71
Ryszard Ślęczka Patriotic and nationalistic education in the activity of school youth organizations in the thirties of the Second Republic of Poland	83
Katarzyna Ossowska Patriotic content in selected magazines for scouts in the twenty-year interwar period	93
Roman Tomaszewski The impact of the ethos of military education on the society of the Second Republic of Poland	107

Part III

The impact of paragons of virtue on patriotic attitudes of children and young people in the twenty-year interwar period

Monika Nawrot-Borowska

Patriotic education in Polish families in the second half of the 19th century and at the beginning of the 20th century in the light of diary literature 125

Stefania Walasek

The role of teacher seminars in the education of the young generation in the Second Republic of Poland 179

Janina Kamińska

Marian Falski's remarks on the role of the teacher in the educational system in the interwar period 191

Adam Massalski

Ewa Kula

The significance of regional and cultural studies in education, as propagated by Edmund Massalski (1886-1975), pedagogue and expert in regional studies 199

Hanna Wójcik-Łagan

Joseph Pilsudski in school education of history in the 30s of the 20th century 209

Katarzyna Buczek

Jan Hulewicz – a teacher in Cracow institution of education 221

Summary 231

Od redaktorów

Po odzyskaniu niepodległości po I wojnie światowej, w tworzącej się Rzeczypospolitej występowały duże dysproporcje w dziedzinie oświaty pomiędzy poszczególnymi obszarami kraju, dodatkowo skomplikowane przez różnorodność struktur szkolnych na terenach wyzwolonych spod władzy zaborców. Szkoły zostały szybko poddane procesowi unarodowienia (czy repolonizacji), a określone wówczas przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego cele wychowawcze szkoły polskiej, ambitne i nowoczesne, wyrażono już w deklaracji oświatowej, przygotowanej pod kierunkiem Ksawerego Praussa i ogłoszonej 18 grudnia 1918 r. Cele te sformułowane zostały następująco: *Szkoła ma wychowywać nowe pokolenie Polaków przepojonych duchem obywatelskim, obeznanych dokładnie z ziemią ojczystą, jej tradycją, zasobami i gospodarką, obywateli przygotowanych i chętnych do pracy twórczej na wszystkich polach życia dla dobra Ojczyzny i współobywateli*¹.

W programach wychowawczych pierwszych lat po odzyskaniu niepodległości dominował kierunek wychowawczy propagowany przez pedagogów i działaczy oświatowych związanych z Narodową Demokracją. W wychowaniu kładziono nacisk na patriotyzm, wierność tradycji i religijność (*wychowanie narodowe*). Po „przewrocie majowym” w 1926 r. nastąpił zwrot w wychowaniu polegający na coraz większym akcentowaniu roli państwa i konieczności jego poszanowania, kształtowania w szkole oddania dla jego rozwoju i odpowiedzialności obywatelskiej, niezależnie od przynależności do grup narodowych zamieszkujących II Rzeczpospolitą (*wychowanie państwowe*).

W dużej mierze z powodu złożoności sytuacji politycznej nie zdołano wypracować jednolitego (uznanego przez wszystkie ówczesne główne siły polityczne) modelu wychowania obywatelskiego. Niemniej zajmował on centralne miejsce w pedagogice Drugiej Rzeczypospolitej i był utożsamiany na początku przede wszystkim z ideologią *wychowania narodowego*, później z *wychowaniem państwowym* (propagowanym przez obóz skupiony wokół postaci Józefa Piłsudskiego).

Dzisiaj chętnie sięgamy do dorobku okresu dwudziestolecia międzywojennego. Zwłaszcza, że w sytuacji funkcjonowania państw tzw. młodej demokracji w jednoczącej się Europie (do których należy również nasz Kraj), ciągle kurczącego się świata i dalszych postępów procesu globalizacji, wychowanie obywatelskie nabrało, także w dzisiejszej Polsce, szczególnego znaczenia. Maria Ossowska określiła mo-

---

¹ *Program Oświatowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.* [W:] *Przeгляд Oświatowy.* Red. A. Ludwiczak, R. XIV, nr 2. Poznań 1919, s. 34.

del obywatela w ustroju demokratycznym jako *wzór demokracji*. Ponieważ kategoria *dobrego obywatela* jest zmienna historycznie, wciąż wymaga przypominania i odczytywania jej na nowo (z uwzględnieniem pojawiających się wyzwań i zagrożeń).

Zagadnienia te, podobnie jak inne – mniej czy bardziej z nimi związane – podniesione zostały w czasie poszerzonego zebrania Zarządu Głównego Towarzystwa Historii Edukacji, które miało miejsce we Wszechnicy Świętokrzyskiej podczas obchodów 90. rocznicy niepodległości państwa polskiego. Rezultatem wspomnianej uroczystości i towarzyszącej jej dyskusji jest prezentowany tom, na który składają się trzy zwarte tematycznie części.

Tytułem wprowadzenia zamieszczono esej historyczny autorstwa Mieczysława Adamczyka pt. *Na tropach polskiego uobywatelnienia*. Zawarte w tytule uobywatelnienie autor rozumie jako przejmowanie funkcji państwa przez obywateli na rzecz obywateli. W swoich rozważaniach podkreśla, że uobywatelnienie związane jest z szeregiem swobód obywatelskich, a rządy *mają obowiązek zapewnić takie prawa, które stwarzać będą społeczeństwu warunki do budowy jedności z zachowaniem wielorakości i różnorodności*.

W części pierwszej, zatytułowanej *Z dorobku edukacyjnego II Rzeczypospolitej*, mieszczą się wypowiedzi traktujące o oświacie i wychowaniu w prezentowanej epoce. Przedmiotem rozważań Karola Poznańskiego jest synteza dokonań II RP na drodze do stworzenia współczesnego, nowoczesnego systemu narodowej edukacji, widziana z perspektywy 90. rocznicy odzyskania niepodległości. Ocena bilansu edukacyjnego Polski międzywojennej zawarta jest w tekście Wiesława Jamrozka, w którym autor zwrócił uwagę na osiągnięcia zarówno praktyki, jak i teorii pedagogicznej oraz na osiągnięcie największe, polegające na zbudowaniu od podstaw systemu polskiej edukacji.

W części drugiej prezentowanego tomu omawiane są zagadnienia dotyczące instytucji oświatowych i społecznych oraz ich roli w kształtowaniu postaw obywatelskich młodego pokolenia. W wyniku analizy porównawczej programów szkolnych z zakresu edukacji obywatelskiej, realizowanych w szkołach wszystkich szczebli i typów (szkoły powszechnie, gimnazja, licea, seminaria nauczycielskie, szkoły zawodowe), Adam Winiarz ukazał zbieżność celów i treści tej edukacji w całym okresie II Rzeczypospolitej. Podkreślił także znaczenie opracowanych wówczas podstaw metodyki wychowania obywatelskiego.

Kwestie wychowania obywatelskiego podjęli także Marzena Pękowska, odnosząc je do szkół i zakładów specjalnych II Rzeczypospolitej oraz Ryszard Ślęczka, w zakresie dotyczącym działalności szkolnych organizacji młodzieżowych w latach trzydziestych II Rzeczypospolitej. Treści patriotyczne na łamach wybranych czasopism dla młodzieży harcerskiej w dwudziestoleciu międzywojennym omówiła Katarzyna Ossowska.

O roli wojska jako czynnika konsolidacji państwowej i jego zaangażowaniu do realizacji strategii wychowania traktuje tekst Romana Tomaszewskiego. Autor pokazał zmienność celów, które w dających się wyodrębnić różnych okresach

dwudziestolecia międzywojennego determinowały oddziaływanie wojska na społeczność obywateli II Rzeczypospolitej.

Najobszerniejsza część trzecia poświęcona została wpływowi wzorów osobowych na wychowanie patriotyczne i postawy obywatelskie młodzieży. Monika Nawrot-Borowska wskazała na rolę, jaką odegrała rodzina w rozbudzaniu i utrzymaniu postawy patriotycznej, tożsamości i świadomości narodowej Polaków na terenie ziem polskich w drugiej połowie XIX i w początkach XX wieku. O roli pracy nauczycielskiej w kształtowaniu postaw obywatelskich młodego pokolenia traktują trzy artykuły. Stefania Walasek wykazała, że w procesie kształcenia nauczycieli ważne miejsce, obok wykształcenia teoretycznego i metodycznego, stanowiło ich przygotowanie jako propagatorów polskości do funkcjonowania w środowisku lokalnym. Janina Kamińska zaprezentowała poglądy Mariana Falskiego na model nauczyciela-społecznika, wrażliwego na braki i potrzeby środowiska lokalnego. Katarzyna Buczek przedstawiła biografię edukacyjną Jana Hulewicza jako nauczyciela Państwowego Pedagogium w Krakowie, akcentując jego osiągnięcia dydaktyczne szczególnie w zakresie umiejętności wpływania na uczucia patriotyczne kształconej młodzieży.

Ewa Kula i Adam Massalski przybliżyli postać Edmunda Massalskiego, w poglądach którego krajoznawstwo odgrywa szczególnie ważną rolę w procesie zdobywania wiedzy o przeszłości i aktualnym życiu społeczeństw. Bardzo cennych uwag dostarcza materiał Hanny Wójcik-Łagan, barwnie rysujący postać Józefa Piłsudskiego i jego osiągnięcia na polu budowania świadomości historycznej i narodowej młodego pokolenia Polaków i kształtowania ich postaw w kategoriach zachowań patriotycznych.

Redaktorzy wyrażają nadzieję, że niniejszy tom będzie wykorzystywany w pierwszej kolejności zarówno przez nauczycieli akademickich, jak i studentów kierunków historii i pedagogiki. Sądzą zarazem, że może zainteresować również czytelnika spoza tych kręgów, dla którego jednak nie jest obojętna edukacja młodego pokolenia, jej tradycje i źródła.

Pragniemy serdecznie podziękować wszystkim, którzy przyczynili się do powstania tej książki. Szczególną wdzięczność wyrażamy Panu Profesorowi dr. hab. Mieczysławowi Adamczykowi, Prezydentowi Wszechnicy Świętokrzyskiej w Kielcach za możliwość wydania niniejszej publikacji.

Redaktorzy